پەروەردەی ئیسلامی سیاسیی و کاریگەریی لەسەر ژیانی ئینسانەکان

نووسینی : عەبدوڵا سڵێمان (مەشخەڵ)

ململانێی و کێشمەکێشی چینایەتی لە کۆمەڵگەی سەرمایەداری هەمیشە بە ئاسۆ و تێڕوانینی چینایەتییەوە دەچێتە پێش. چینەکان هەر یەک بەرژەوەندی چینایەتی جیاوازیان هەیە و لەم سۆنگەیەوە تێڕوانینەکانی خۆیان بە سەرجەم کێشە و ئاریشەکانی کۆمەڵگە دەخەنە ڕوو.
ئەو فەرهەنگەی لەم کۆمەڵگەیەی ئێمەدا دەیبینین بریتییە لە فەرهەنگی بەرژوازی کە وەک چەترێک بەسەر کێشەکانی ژیان و ئینساندا هەڵدراوە. ئەوە ڕاستە کۆمەڵگەی سەرمایەداری پێویستییەکی یەکجار حەیاتیی بە فەرهەنگی دواکەوتووانە هەیە بۆ ئەوەی مەرامە چینایەتییەکانی خۆی دەستەبەر بکات. هەر بۆیەش دەستبردن بۆ ئایین لە ئەنجامی دواکەوتوویی خەڵک، گەلێ دەستکەوتی بۆ بەرژوازی فەراهەم کردووە. بۆیە سەرمایەدارانیش نەک کێشەیان لەگەڵ ئایین نییە، بەڵکو یارمەتیدەر و پاڵپشتی ئایین وەک پێویستییەک لە پێناو مانەوەیان، دەبینن. بزووتنەوە سیاسییە ئایینییەکان ئیش لەسەر نەزانی و بێئاگایی خەڵک دەکەن. لە کوردستانیش ئەم بزووتنەوە جەهالەتخوازە لە سێ دەیەی ڕابردوو هەلومەرجێکی بۆ هاتە ئاراوە کە بە ئازادانە کەوتە وێزەی ژیانی خەڵک و موداخەلەکردن لە سەرجەم پنتکاکانی ژیان.

لە ئاکامیشدا ئەم دەست تێوەردانە بەڕێگای جیاجیا ئەنجامدراون کە پەروەردەی ئایینی و بڵاوکردنەوەی کتێب و نامیلکەی ژەهرپژێن بەشێکن لەو ئەرکە. بەمجۆرەش کۆمەڵگەی کوردیی لە کوردستانی عێراق بەرەو داخرانێکی بەرباد و تاریکییەکی نووتەک بردووە. ئامانجیش لەم کارە ژاکانی ئومێدی مرۆڤی کوردە کە لەبری پیادەکردنی کلتووری شۆڕشگێڕانە لە ڕاپەڕین و خەبات بۆ گۆڕان و ئاڵۆگۆڕ، ببێ بە تەسلیم بوون بۆ فەتوا و هەوڵ دەدرێ قسە بەناو شەریعەتەکانی ئیسلام ببنە بنەمای یاسای ژیان.

ئەم پەروەردەیە لەڕووی کۆمەڵایەتییەوە کۆمەڵگەیەکی دواکەوتووی

تژی ل جهالت و نزانیی دنت بوون ک یاساکانی بردو شمشر دستاتی تدا بو دبن. ئم جر پروردکردن ئینسانکان و ژیانییان ئاز دکات و ل پیوندیی کمایتیی ئینسانییکانیان دادبت و ل جگایاندا کم پیوندییک دت ئاراو ک تنها و تنها بچاویلکی ئایینو دوانت دوروبر و ژیان. یارمتی و هاوکاری و هرزی نوان ئینسانکان دگ ب خر و سدق و سرفتر. واتا پیوندییکی زلیلان جی پیوندیی ئینسانکان دگرتو. ئمش کمگ برو داخرانکی مترسیدار دبات و لدوا شیکردنوشدا تکشکانی ئیرادی ئینسانکان دنت ئاراو. ئیراد ب کارکردن، ئیراد ب هو و تکشان، ئیراد ب ئاوگ دب ب ئفسان و لرو کم مرقی ب ئیراد و دستمکراو بام چاو ل حمتی ئاسمان دروست دبن ک بچووکترین بهایان ب کارکردن نیی و لبری ئوی پزتیقانی ژیان بخوننو ، دست دکن ب بینین و لکدانوی نگتیقانی ژیان و دیاردکان و ئینسان و کمگ. دستبردن ب تواوی ئازادییکانی ئینسان لی ئم پروردی بربریت هنرو چکانی زر ب ئوونی ل کمگی کوردستان دبینین ک دتوانین ئاوا ئامازیان پ بکین :

یک : ئیشکردن لسر زیادکردنی ژماری مزگوتکان ل کوردستانی عراق ک خی نزیک ل حوت هزار مزگوت ددات و تا دت ئو ژماریش برو هکشان دچت.

دوو : ئیشکردن لسر گینی ناوی ئینسانکان (بتایبت کرپی تاز ل دایکبوو) لناوی کوردیی و غیر ئاینییو ب ناوی ئایینی. کماری سداری ئیسلامی ئران لپناو فراوانترکردنوی بیری شیعیزم هر خانوادیک منداکی ب ناوکانی فاتیم و علی ناو بنای بک پاری ددان. ئستا ئیسلامی سیاسیی هو ددات ناو غیر ئایینییکان ب ناوی کفر و زندق ناو زد بکات و ناو عربیی ئیسلامییکانیش جوان نیشان بدات.

س : شردنوی عقی گنج و مرمندا لگی دامودزگا تبلیغییکانی بردستیان وک ادی و تیقی و کنا ئاسمانییکان و هروها ل گی کتب و باوکراوکانیان، لهمووشیان گرنگتر بوبرانی مزگوتکانن ک سی دی مشک شرین ب بابت ئایینییکان ب خایی دوای نوژ بسر نوژکران دابش دکن.

چوار : سووکایەتی کردن بە ژنان و بە سووک تەماشاکردنیان لە سەرجەم بوارەکانی ژیان، وەک کلتووری باوی ئیسلامیی یەکێکە لە ڕوکنە تەبلیغییە پەروەردەییەکانی ئیسلام.

پێنج : وەستانەوە دژ بە هونەر و ئەدەب و یانە و با□ و شوێنی سەرگەرمکردن و یانە کۆمەڵایتییە تێکەڵەکان و بە نێگەتیق ت□ماشاکردنیان وەک واجیب و جیهاد.

شەش : کردنەوەی دەیان ڕێکخراوی بەناو خێرخوازی کە لە ڕاستیدا ڕێکخراوی حیزبیی ئیسلامین و کاریان ئیشکردنە لەسەر خاڵکی لاوزی ئابووری خانەوادەکان و یارمەتیدانیان و بەدەستهێنانیان لەم ڕێگەیەوە.

ئەمەش لەپێناو فراوانترکردنەوەی پایەی کۆمەڵایەتی ئیسلامی سیاسییە لە کۆمەڵگە.

بەڵام کاتی لەڕووی ئابوورییەوە لەم پەروەردەیە دەڕوانین(واتە

ڕەهەندی ئابووری ئەم پەروەردەیە) کە مەودای سەقەتی ئەم پەروەردەیەشە ئەوەیە کە تەواوی پەیوەندی بەرهمهێنانی کۆمەڵگە دەکەوێتە دەرەوەی بازنەکان و تێڕوانینی ئینسانەکان و جیاوازی چینایەتی وەک دیاردەیەکی لەخواوە ئاراستەکراو نیشان دەدا و بەپیرۆز دادەنێ، زۆرجاریش لێرە و لەوێ و لە گفتوگۆی ڕۆژانەدا دەبیستین کە دەڵێن(خوا دەڵێ : لە تۆ حەرەکەت و لەمنیش بەرەکەت). بەڵام خەڵک بێئەوەی ئەو پرسیارە بکەن ئەی دەوڵەمەندە تەمبەڵ و تەوەزەلەکان کەی کار دەکەن؟ ئەوان هیچ کارێک ناکەن و هەموو سەروەت و سامانی کۆمەڵگەیان بۆ لەبەر دەستە؟ ئەی بۆ ئێمە ڕۆژانە ڕەنج دەدەین و ئارەق دەڕێژین بەسکێ تێر و بە سەد سک برسین؟ بە بێ ئەم پرسیارانە سەر دەلەقێنن و ڕەزامەندیی لەسەر قەدەرێک نیشان دەدەن کە بریتییە کە تووندکردنەوەی کۆت و وبەندی کۆیلەتییان. ئینجا لە بری ڕێکخراو و سەندیکا سیاسیی و پیشەییەکان و ڕێکخراوەکانی پارێزەر لە مافەکانی مرۆڤی خەڵکی بەشمەینەت، شوکری نیعمەتکردن و لەخودا پارانەوە دەبێتە کلتوور بۆ بەدیهاتنی خ□و□نی ئینسانەکان. ئیتر داماڵینی مرۆڤ لە کاری شۆڕشگێڕانە، واتا دەست نەبردن و قسەنەکردن لە کاری خودا دەگاتە لووتکەی خۆی. بە وشەیەکی تر خودا خۆی وای داناوە کە ژیان چۆن بێت، ئیتر قسەکردن لەسەر ئەم ناڕەوایی و تەقسیمکارییەی خودا، کفرە و سزاکەی دۆزەخە.

ل□ بەرئەوەی ستراکتۆری پەروەردەی ئیسلامیی لەسەر کوشتنی ئازادی و قەبوڵنەکردنی ڕای جیاواز بنیادنراوە. لەم سۆنگەیەوە ئەوپەڕی بێهوودەییە هەوڵدان بۆ گفتوگۆ لەگەڵ ئایدیۆلۆژیایەک کە دژی جوانی بێت.
ئەوەی دەست و پێی ئیسلامی سیاسیی کۆنەپەرستی لە کوردستان لە سی ساڵی ڕابردوو ئاوەڵا کردووە کە بە ئارەزووی خۆیان بک□و□ن□ وێزەی ژیانی خەڵک و کۆمەڵگە، جگە لە پێکردنی گڵۆپی سەوز لەلایەن بەعس و پاشانیش دەسەڵاتی زەرد و سەوزەوە، نزمی ئاستی بزووتنەوەی کرێکاریی و ڕادیکاڵی کۆمەڵگەیە کە توانیویەتی ئەو کاریگەرییە بەسەر ژیان جێبهـێڵێ.
کرۆکی ئەم پەروەردەیە بریتییە لە وەستانەوە لە بەرامبەر عەقڵ. لە کوێدا عەقڵ کاری خۆی بکات، ئەم کلتوورە دووچاری تێکشکان و پاشەکشە دەبێ. بزووتنەوەی ڕێنیسانیسی ئەوروپی پشتی ئایینی مەسیحی شکاند کە تا ئێستاش نەیتوانیوە پشت ڕاست بکاتەوە. لەلایەکی ترەوە گەشەی ئابووری و گۆڕانی قۆناغی کۆمەڵگە لە فیووداڵییەوە بۆ سەرمایەداری و هاتنە دەرەوەی بزووتنەوەی کرێکاران و پێکهاتنی ئەو چینە لە ئەنجامی گەشەی مانیفاکتۆرە و پێشکەوتنی پیشەسازییەوە کە

ڕێگەی بەرچاویان گەرا لە دەست کەتاکردنی گەمە ناشیرینەکانی ئایین لەسەر ژیان و چارەنووسی ئینسانەکان. بزووتنەوەی ڕێنیسانی ئەوروپیی بزووتنەوەیەکی کۆمەڵایەتیی – فەرهەنگیی گەورە بوو، کە چەندین ڕێباز و قوتابخانەی فەلسەفیی و فیکریی و ئەدەبیی هێنایە دەرەوە کە هەر هەموویان کاریگەرییان لەسەر گۆڕانەوەی مرۆق هەبوون بە عەقڵ. بورژوازی ئەو سەردەمەی ئەوروپا کە تازە پێگەیشتبوو تا ئەندازەیەک خەریکی ئاڵوگۆڕی شۆڕشگێڕانە بوو. هەرچی واقیعی ئەمڕۆی کۆمەڵگەی ئینسانییە دەخەکە پێچەوانە بەتەوە و هێزە بۆرژوازییەکان تا سەر ئێسک کۆنەپەرستن و چینی کرێکار و خەڵکی زەحمەتکێش ناکرێ ئومێد لەسەر هیچ هێزێکی کۆنەپەرست هەڵچنن و پێویستە تەنها پشت بە هێزی چینایەتی خۆیان ببەستن بۆ خەبات لە دژی کۆیلەتی کاری کرێگرتە.

گەشەی بزووتنەوەی کرێکاریی و هاتنە دەرەوەی ئەدەبیاتی مارکسیستی لە نیوەی دووەمی سەدەی نۆزدە و هەروەها بەرپابوونی کۆمۆنەی پاریس لە ١٨٧١ و پاشان شۆڕشی مەزنی ئۆکتۆبەر لەسەرەتای سەدەی بیست و لەوەشەوە بڵاوبوونەوەی ئەدەبیات و پەروەردەی کرێکاریی و مارکسیستی بوو بە مایەی ترس و نیگەرانی وڵاتانی زلهێز لە چەشنی ئەمریکا و بەریتانیا. بۆیە ئەو هێزانە کەوتنە تەرخانکردنی بودجەی زەبەلاح بۆ ڕووبەڕووبوونەوەی ئەم پەروەردە کۆمۆنیستییە. بۆ ئەم مەبەستەش باشترین ئامرازێک کە دەستیان بۆ برد ئایین و بەهێزکردنی ئایین بوو لە جیهانی سێیەم و وڵاتانی دواکەوتوو. دیارترینیشیان کۆمەک کردنی ڕێکخراوی تیرۆریستی ئیخوان موسلمین بوو لە میسر.

ئیسلامی سیاسیی بە گشتی (کە سەلەفییەتیش بەشێکە لەو) خاوەن ڕێچکەی پەروەردەیی تایبەت بەخۆیەتی و ئامانجی گێژکردن و خەڵکردنە چاوی خەڵکە لەژێر ناوی شوکرانە بژێری بە خوا و ترس لە خوا، خەڵك لە خەبات و تێکۆشان دوور دەخاتەوە و بەمەش خۆی لە ئامانجە دژی ئینسانییەکانی خۆی نزیک دەکاتەوە. جەوهەری ئەم کارەشی پاراستنی بەرژەوەندییەکانی بۆرژوازییە و هیچی دی.

ئەدەبیاتی پەروەردەی ئیسلامیی، ئەدەبیاتێکی بۆگەنی و دواکەوتوو و کۆنەپەرستە. ئامانج لە پشت ئەم پەروەردەیەی ئیسلامی سیاسیی گەڕێنی ئاڕاستەی ڕێڕەوی بەرەوپێشچوونی کۆمەڵگەیە ڕووەو وێرانەیی و داتەپینی مۆڕاڵی، ڕووەو پاش، ڕووەو تاریکیی و حوکمی شمشێرو بەرد، ڕووەو بە داعش تەغلیفکردنی ژیان. بۆیە بە ئەوەی ئامانجی ئەم نووسینەم بە ڕوونی دیار بێ، هەوڵ دەدەم ئامانجی کۆنەپەرستی پەروەردەی ئیسلامیی ئاوا بە بە چەند خاڵێک چڕ بکەمەوە :

یەک : بەرچاو ڕوونکردن و گواستنەوەی زەینی خەڵکی هەژار و ستەمدیدەی ئەم کوردستانە بەرەو ئاقارێکی تر. بە واتایەکی تر شێواندنی ڕووی ڕاستەقینەی خەباتی ئینسانەکانی کۆمەڵگەیە لە دژی ستەم و چەوسانەوە و زەمینەسازکردن و بارهێنانیخەڵکی هەژاری کوردە بە دژایەتی کردنی هەر کتێب و نووسەرێکی پێشکەوتووخواز و ئازادیخواز.

دوو : خاڵی کردنەوەی ئینسانەکان لە ڕوحییەتی شۆڕشگێڕانە و کوشتنی ئیرادەی شۆڕشگێڕانەی خەڵکی زەحمەتکێش و دەستەمۆکردن و ملکەچکردنیان بە واقیعی مەوجود. تەسلیمبوون بە قەدەری ئیلاهی بەئەوەی بچووکترین توانای ئالوگۆڕی شۆڕشگێڕانە لە خۆیان نیشان بدەن.

سێ : شێواندن و ناشیرین کردنی کلتووری خەڵکی ستەمدیدەی کورد. چونکە ئیسلامی سیاسیی (سەلەفییەکانیش وەکو بەشێک لەو هێزە کۆنەپارێزە) بەوایان وایە هەر کلتوورێک لە دەرەوەی کلتووری ئیسلامیی، کلتووری ئیلحاد و کفرە. بۆیە شێواندن و لەناوبردنی ئەم کلتوورە بەناو کفرە جیهاد و واجبە. کە دیارترینیان مەسەلەی ژێرپێخستنی ئازادی پۆشینی جلوبەرگە بەتایبەتی بە ژنان و هەوڵدان بە جێخستنی کلتووری حیجاب. لەمەش سەیرتر فراوانترکردنەوەی بازنەی چوونە عەمرە و حەج و کردنەوەی دەیان کۆمپانیای بازرگانیی بۆ ئەو مەبەستە.

چوار : دواجار ئاوی جۆگەلەی ئەم خاڵانەی سەرەوە دەڕژێنە نێو یەک گۆم ئەویش گۆمی پاراستنی بەرژەوەندی چینایەتی سەرمایەدارانە و سەنگەر پتەوکردنە لە دژی خەڵکی هەژار و ستەملێکراوی کورد.
خەڵکی کوردستان دەبێ چاوکراوە و وریا بن و ئەم جۆرە ژەهر پژێنەی ئیسلامی سیاسیی و بەتایبەتیش سەلەفییەکانی کوردستان بناسن و ڕیسوایاین بکەن و بە نەریت و کلتووری ئینسانی و مۆدێرنی خۆیان ڕووبەڕوویان بوەستنەوە. پڕۆژەی ئیسلامی سیاسیی لە کوردستان، پڕۆژەی بە پاکستان کردن و بە سعودیە کردنی هەر پنتێکی جوگرافی کوردستانە. ناوەڕۆکی ئەم پڕۆژەیە بریتییە لە گەڕانەوەی حوکمی شمشێر و جەهالەتی سەدە و نیوێک لەمەوبەر و بە گشتیگیرکردنی ئەم جەهالەتەیە بەسەر ژیانی ئینسانەکان.
لە هەمان کاتیشدا هەوڵەکە بۆ قەدەغەکردنی ئازادییەکان، قەدەغەکردنی گەڕانەوە بە عەقڵ و پشت بەستن بە بیرکردنەوە و عەقڵ بە دیاردەکان و ژیان، هەروەها قەدەغەکردنی هەو هەوە و خەباتەکە بە باشترکردن و بەرەو پێشچوونی ژیان و ئینسان و کۆمەڵگەیە. ئەم

پڕۆژەیەی ئیسلامی سیاسیی دەستی داوەتە لەڕاستیدا کوشتنی ئیرادە و ئازادییەکانە و لەهەمان کاتیشدا لە ڕێگەوە دەرهێنانی مۆدێرنێیە لە ژیان و کۆمەڵگە. قەرزنی ئەم پەروەردە کۆنەخوازەی ناوی پەروەردەی ئیسلامی سیاسییە سەرقاپاغێکە بۆ هیچ مەنجەڵێک ناشێ جگە لە تەنەکەی زبڵ. ئەم جەهالەتە سەبارەکەی لە کوردستان لە هاتوچۆ دایە و لەسەر هەموو ئینسانێکی مندەتبار بە دەستکەوتە مێژووییە و زانستییەکانی ئینسانییەت ئەوەیە دژ بەم عەقڵییەتە جەهالەتخوازە بوەستێتەوە و ڕیسوای بکات.

نیسانی ٢٠١٧

فەلسەفەی شیکردنەوە … عەبدولموتەڵیب عەبدوڵڵا

جیاوازی نێوان فەلسەفە و زانست و ئایین ئەوەیە، کە ئایین کۆمەڵێك وەڵامی یەکلاکەرەوەت پێدەبەخشێت و زانست وەڵامی چۆنیەتی دەداتەوە، بەڵام فەلسەفە هەر لە سوکراتەوە فەرمان دەکات کە ئێمە هیچ نازانین! من نامەوێت قسە لە ئیشکالی زانین و نەزانین بکەم، قسە لە پەیوەندی سوکرات بە دەوروبەر و تەماشاکردنی سوکرات بۆ جیهان بکەم، بەڵکو بە ڕێگایەکی زۆر کۆندا دەڵێم ئەویش خۆشەویستییە بۆ دانایی، ئەویش فەلسەفەیە وەك خۆشەویستی… هەر لەوێشەوە قسە لە یەکێك لە فەلسەفە هاوچەرخەکان، فەلسەفەی شیکردنەوە (analytic philosophy) دەکەم، کە زمان وەك ناوەندی خۆی دەناسێنێ، یان وەك لە ناوەکەی هاتووە پشت بە کردنەوە و شیتەڵکردنی ئاوێتەکانی زمان بۆ بەشەکانی دەبەستێت. فەلسەفەی شیکردنەوە پرسیەکە دەیەوێت بابەتێکی دیاریکراو لە پێناو مەبەستێکی دیاریکراو کەشف بکات، بە دیوەکەی دیکەش یەکێك لە پێناسەکانی شیکردنەوە کەمکردنەوەی پلەی تەمومژی ئاوێتەکانە بە ئاراستەی بەشە جۆراوجۆرەکانییەوە…

فەلسەفەی شیکردنەوە گوزارشت لە ڕۆحی زانستی و بیرکاری دەکات و هەمیشە بە چاوی ڕێزەوە لە بەرهەمە زانستییەکان و حەقیقەتەکانی (هەستی هاوبەش) و (فاکت) و (دۆزەکان) دەڕوانێت. زانکۆی (کامبردج-

ی بریتانی و بە تایبەتی راسل و مۆر) بە دامەزرێنەری دادەنرێن و هەمووشیان دەکەونە ژێر کاریگەری بیرکردنەوەی (فریگە) و (فەلسەفەی ئایدیالی) ئەڵمانییەوە. ئەوەی گرنگە ئەوەیە لۆجیك و فەلسەفەی زمان بنەمای فەلسەفەی شیکردنەوە پێکدەهێنن. فریگە دامەزرێنەری لۆجیکی بیرکاری نوێ، ئامانجی فەلسەفە لە شیکردنەوەی بونیادی فیکردا دەبینێ و پێیوایە لێکۆڵینەوەی فیکری پێویستە لە لێکۆڵینەوەی کردەییانەی بیرکردنەوەی دەروونی جیا بکرێتەوە، چونکە رێبازی شیکردنەوەی فیکری پشت بە شیکردنەوەی زمان دەبەستێت. بەڵام نابێ لەو بارەوە رۆڵی فیتگنشتاین و کتێبی تراکتاتۆس لەبیر بکەین، کە جەوهەری کاری فەلسەفە بە (روونکاری) لە قەڵەم دەدات و دەڵێت بابەتی فەلسەفە روونکردنەوەی لۆجیکی بیرکردنەوەیە، فەلسەفە تیۆر نییە، بەڵکو کاری کردەییە. بەو مانایەش پێویستە فەلسەفە بە وردی بیرکردنەوەکان دیاری بکات و روونیان بکاتەوە، بۆ ئەوەی نەکەوێتە تەمومژییەوە. چونکە گیروگرفتی فەلسەفە لە تێنەگەیشتنی زمانی ئاساییەوە هەڵقوڵاوە. چارەسەری ئەو گیروگرفتانەش گەڕانەوەیە بۆ بەکارهێنانی وردی زمانی ئاسایی و بەکارهێنانی باوی وشەکان.

یەکێك لەو گرفتانەی کە هەمیشە فەلسەفەی زمان تێیدەکەوێت (کردەی گەیشتنی زمان- linguistic communication)ە، یان ئەوەی جۆن ئۆستن (J. L. Austin) بە (تیۆری راستی گوتن- Theory of speech acts) کە لە وانەکانی زانکۆی (هارفرد- 1955) ناوی بردووە… ئۆستن باسی ئەوە دەکات چۆن شتەکان بە وشەکان دەگوترێن… پاشان جۆن سیرل (John R. Searle) و کەسانی دیکە لە ساڵانی حەفتا و هەشتاکاندا گەشەیان بەو گوتنە داوە… تیۆری راستی گوتنی زمان، یان کردەی مەبەستگەرایی بە سادەیی سەیری زمان ناکات، بەڵکو زمان وەك کارێکی فرە لایەن و فرە رەهەند و فرە مەبەست دەبینێ: کاتێك قسەکەرێك دەدوێت شتێك دەگەیەنێت ئەگەرچی بە شێوەیەکی گشتی وەك رەمز و وشە و رستەش تەماشای نەکەین، بەڵام لەبەر ئەوەی کردەی گەیشتنی زمان لەسەر پرۆسەی بەرهەمهێنانی گوتن کار دەکات، لەبەر ئەوەی زمان قسان دەکات و ناتوانین لە زمان جیا بینەوە… دەشێ بیرکردنەوەی رووتی هەڵگرتبێ، یان تاکگەرا و مەبەستگەرا بێت، یان گشتی و بەدحاڵیبوون بخاتەوە… بۆیە هەمیشە زمان پێویستی بە روونکردنەوە و یەکلاکردنەوە و دیاریکردن هەیە.

لە مێژووی فەلسەفەدا، فەلسەفەی شیکردنەوە وەك رێبازێکی زانستی شۆڕشێك بوو، کە توانی لە بواری بابەتەکان و شتەکانەوە بۆ بواری گوتەکان و دەستەواژەکان بگوازێتەوە، لێکۆڵینەوەی تایبەت لە بارەی

لۆجیکی بیرکاری و فیکرەی مانا و گەڕانەوەی ئاوێتەکان بۆ گەردیلەکان بکات، ئەوەش پێماندەڵێت کە دۆزە فەلسەفییەکان دۆزی واقیعی نیین… بەڵکو کۆمەڵێك دۆزی زمانەوانین، هەموو ئەوانەی لەو ڕێبازەشدا کاریان کردووە چوارچێوەیەکی هاوبەشیان هەیە، ئەویش بە کارهێنانی شیکردنەوەیە وەك میتۆدێکی فەلسەفی، جگە لەوەش هەموویان وێرای جیاوازەکانیان بانگەشەی وردبینی و روونیان دەکرد و زۆر بایەخیان بە زمان داوە و بۆ زمانی پەتی و سروشتی دەگەڕێنەوە، پێیانوابووە کە زۆربەی گیروگرفتە فەلسەفییەکان لە تێنەگەیشتنی زمانی ئاساییەوە سەرچاوە دەگرێت. راسل ئەگەرچی هەڵگری مۆرکێکی لۆجیکییە و هەر ئەوەشە لە فیتگنشتاین نزیکی دەکاتەوە، بەڵام لەوێشەوە لە یەکتر دوور دەکەونەوە کە پێیوایە زمانی سروشتی تەمومژی زۆری تێدایە، بۆیە توێژەر دەبێ یەکەمجار ماناکان دیاری بکات و بە وردی لەو مانایانە بگات، کە بە کاریان دەهێنێت، بەمجۆرە راسل بانگەشەی زمانی باڵا دەکات و کەمەکێك لە جۆن سیرل و تیۆرکردنی مانا نزیك دەکەوێتەوە. راسل زمان وەك کۆمەڵێك دەستەواژە لە ئاوێتەکانیان و بونیادەکانیان جیا دەکاتەوە، پێیوایە رستە و دۆزەکان دەستەواژەی سادەن و ناشێ بەش بەش بکرێن بۆ دۆز و رستەی بچوکتر لە خۆیان، وەك چۆن گەردیلەکان لە ئاستی وشەکاندان و ئەوانیش یەکەی سادەن و ناشێ بۆ وشەی بچوکتر لە خۆیان بەش بەش بکرێن! هەر لە بەدواداچوونی بچوکترین پێکهاتە- گەردیلەکانەوە- کە مەعریفەی لێدێتە بەرهەم، هەوڵدەدات زمان و مەعریفە بونیاد بنێت..

راسل لە بارەی پەروەردەوە وەك ئامانج سەیری قوتابی دەکات، نەك وەك وەسیلە! لێرەدا ئامانجی باڵای شیکارخوازان خۆی لە پەروەردەکردنی تاکەکاندا دەبینێتەوە. برتراند راسل تاك وەك جەوهەرێك لە خودی خۆیدا دەبینێت، نەك وەك پێداویستیی کۆمەڵگا. گوتمان راسل بایەخی زۆری بە لۆجیك داوە بە پێچەوانەی جۆرج ئیدوارد مۆر کە بایەخی زۆری بە رەمز داوە، هەر لەوێشەوە هەوڵیداوە چارەسەری بۆ گیروگرفتە فەلسەفییەکان بدۆزێتەوە! مۆر بانگەشەی نوێکردنەوەی زاراوە فەلسەفییەکان دەکات و دەستەواژەکان شیدەکاتەوە بۆ ئەوەی روونتر لە بارەی دۆزە فەلسەفییەکانەوە بدوێت، هەوڵی گەیشتن بە زمانی ئاسایی دەدات، ئەو بە پێچەوانەی راسل پێیوایە زمانی ئاسایی بۆ کاری فەلسەفی گونجاوە، بەڵام پێویستی بە روونکردنەوە هەیە، شیکردنەوەی زمانەوانیش لە خودی خۆیدا ئامانجی فەلسەفە نییە، بەڵکو وەسیلەی روونکردنەوەی وێناکردن و دۆزەکانمانە! جۆرج مۆر هەمیشە بەرگری لە زمانی ئاسایی دەکات و هاوگونجانی فەلسەفە و بیروڕای مرۆڤی ئاسایی بە پێوانەی

بەهای تیۆری فەلسەفی دەزانێت، هەر چەندە لەو نۆرمە و لە روونکردنەوەی وردی زمان دوور بکەوینە ئەوەندە بەرەو هەڵدێر دەبینەوە.

کەواتە پرسی شیکردنەوە ئەوەیە، چۆن بیرکردنەوەکانمان لە بارەی زمانی ئاسایی و مانا و ئاماژەوە رێکدەخەین، بە شێوەیەکی گونجاو کە بشێ هەم کورتبڕی بکەین و هەم بیرکردنەوەکانمان بە سادەیی و روونی بگات؟ بێگومان ئەوەش پەیوەندی بە چەمکەکانی (حەقیقەت) و (مانا) و (زەرورەت) و (ناو)ەوە هەیە، ئەو گیروگرفتانە بابەتی فەلسەفەی زمانی پەتییە و سیستمێکە خاوەنی فۆرمی مەعریفی نییە، نەك هەر ئەوەندەش بەڵکو پەیوەندی بە کۆی بایەخە تەقلیدییەکانی فەلسەفەی نوێوە نییە. بەڵام پرسی چۆن بیرکردنەوەمان لە بارەی سەرچاوە مەعریفییەکانەوە رێکدەخەینەوە، چۆن لە سیستمی مەعریفی کانت جیا دەبینەوە؟ لێرەدا ئەوەی شیکردنەوەی زمانەوانی پێشکەشی دەکات هەوڵێکە مەیلی ئەزموونگەری دەکات، بەڵام ئەزموونگەرییەك کە بکەوێتە دەرەوەی ئەزموونە دەروونییەکانەوە، ئەزموونگەرییەك کە بەرهەمی شیکردنەوەی لۆجیکی زمانەوانی بێت. ئەو ئەزموونگەرییەش پێماندەڵێت هەموو ئەو مەعریفە مرۆییانەی کانت لە بارەی (خواوەند و ئازادی و ئاکار) پێشکەشی کرد، پێویستە لە نوێوە بە شێوەی کۆمەڵێك سەرنج یان بەدواداچوون لە بارەی زمانەوە پێشکەشی بکەینەوە.